

Pukovnik
NIKOLA ANIĆ

U borbi protiv fašizma Jugoslavija je držala zaseban front i podnela ogromne žrtve

Navršilo se 35 godina od kraja drugog svetskog rata, koji je počeo napadom nacističke Nemačke na Poljsku (1. septembra 1939), a završio se bezuslovnom kapitulacijom Nemačke (8. maja 1945) i Japana (2. septembra 1945. godine). Antifašistička koalicija izvojevala je istorijsku pobedu nad fašizmom koji je u toku drugog svetskog rata zaista dobio smrtonosni udarac. »Pobijedila je pravedna stvar Ujedinjenih naroda nad onim razornim snagama koje su htjele nametnuti čovječanstvu neki novi poredak, poredak ropstva i patnji« (Tito).

Drugi svetski rat bio je rezultat društveno-političkih i ekonomskih protivrečnosti tadašnjeg sveta. Na prvom mestu isticao se neravnomerni ekonomski razvoj, zatim imperijalistička i kolonijalna politika velikih sila i, konačno, nepravedne odredbe mirovnih ugovora nakon završetka prvog svetskog rata. Uz sve to, delovale su revanšističke težnje pobeđenih i nezadovoljnih država u prvom svetskom ratu. Ipak, drugi svetski rat nastao je, pre svega, kao posledica jačanja fašističkih sila u svetu.

Pobedom socijalističke revolucije u Rusiji, još više su se zaoštrile postojeće suprotnosti u svetu. U doba između dva svetska rata reakcionarne snage buržoazije, plašeći se daljeg jačanja socijalističkog sistema, pružile su punu pomoć fašističkim snagama Italije, Japana i Nemačke, nadajući se da će se one najpre obračunati s na-

prednim snagama radničke klase u svojim zemljama, a zatim poslužiti i kao udarna snaga protiv Sovjetskog Saveza. Međutim, posle obračuna sa naprednim snagama u svojim zemljama, fašizam je poveo ekonomsku i političku, a onda i oružanu borbu za osvajanje sveta. Nemačka, Italija i Japan počeli su *nepravedan, osvajački rat* s ciljem da porobe nezavisne narode, da zavladaju kolonijama i svetskim tržištem i da uspostave hegemoniju nad celim svetom. S druge strane, države koje su se oduprle ostvarivanju takvih ciljeva, vodile su rat za uništenje fašizma, za oslobođenje porobljenih naroda i za očuvanje sopstvene slobode i nezavisnosti. S obzirom na takve političke ciljeve koji su se podudarali s progresivnim težnjama najširih narodnih masa čitavog sveta, Antifašistička koalicija je od samog početka vodila *pravedan, oslobodilački rat*.

Prema rečima Edvarda Kardelja, »ne samo fašistički imperijalizam, već ni ostale tradicionalno vodeće imperijalističke klase savremenog sveta nisu više mogle da nametnu svoju političku hegemoniju samom toku drugog svetskog rata i njegovim rezultatima u onoj meri u kojoj su to mogle da čine u prvom svetskom ratu. Taj uticaj je, doduše, bio i još uvek je snažno izražen, pogotovo u pojedinim mirovnim aranžmanima i ugovorima, ali više nije neograničen. Jer, na tok, karakter i rezultate drugog svetskog rata u sve većoj meri počele su da utiču antiimperijalističke snage uopšte i socijalističke posebno, kao i jačanje demokratske društvene svesti u svim zemljama...«¹

Snaženju antifašističkog i oslobodilačkog karaktera drugog svetskog rata znatno su doprinele i težnje za oslobođenjem kolonijalnih i zavisnih naroda, čija je klasna i nacionalna svest veoma brzo rasla. »Reč je o jednom tako snažnom talasu emancipacije naroda«, nastavlja E. Kardelj, »koji možemo nazvati pravom svetskom antiimperijalističkom revolucijom naroda za njihovo oslobođenje i za njihovu ekonomsku i političku nezavisnost...«²

Pokušaj fašističkih sila u Evropi i Aziji da drugim svetskim ratom čovečanstvu nametnu novu podelu sveta ne samo što nije uspeo, već se taj rat u sve većoj meri pretvarao u svoju suprotnost, »u rat za oslobođenje naroda, demokratizaciju međunarodnih odnosa i društveni progres uopšte«.³ Naime, okolnosti u kojima se vodio drugi

¹ Izlaganje E. Kardelja na međunarodnoj naučnoj konferenciji »Snage i putevi rata i mira«, održanoj u Zagrebu 1975. godine, »Vjesnik« od 25. avgusta 1979.

² Isto

³ Isto

svetski rat nudile su povoljne uslove da se oslobodilačke i revolucionarne snage širom sveta organizuju i bore za svoj progres svim sredstvima. U referatu na Desetom kongresu SKJ u vezi s tim drug Tito kaže »U borbi protiv fašizma, koji je ugrozio i sam opstanak čovečanstva, ujedinio se čitav slobodoljubivi svijet. Na toj osnovi je i stvorena široka Antihitlerovska koalicija...«⁴ Karakter drugog svetskog rata bio je određen i njegovim opštim istorijskim sadržajem, doprinosom rušenju reakcionarnih sistema u velikom broju evropskih i azijskih zemalja, oslobođenjem velikog dela čovečanstva od klasnog i nacionalnog ugnjetavanja i zaštitom mnogih naroda od porobljavanja.

»Mnogi narodnooslobodilački i narodnorevolucionarni pokreti u kolonijama i zavisnim zemljama«, podvlači E. Kardelj, »ušli su u borbu tokom drugog svetskog rata radi sopstvenog oslobođenja, a ne za odbranu svojih kolonijalnih gospodara. Drugi su tu istu borbu produžavali i dovodili do pobeđe u godinama nakon tog rata. Time je njihov rat protiv fašističkog imperijalizma bio prožet antikolonijalnom i progresivnom demokratskom i socijalnom akcijom. Za nepunih trideset godina srušen je sistem velikodržavnih imperija, koji je bio izgrađivan nekoliko stotina godina...«⁵

Dakle, drugi svetski rat je doprineo bržem sazrevanju nacionalne, klasne i revolucionarne svesti širokih narodnih masa, koje su u njemu učestvovalе, i pozitivno je uticao na privredni i tehnički razvoj pojedinih zemalja.

Osnovno obeležje drugog svetskog rata je i masovna primena najmodernije borbene tehnike. Uz masovnu proizvodnju i usavršavanje klasične ratne tehnike, pojavila su se i nova borbena sredstva, kao što su radari, telekomunikacije, infracrveni zraci, mlazni avioni, raketno oružje, atomska bomba. Bobrena tehnika je takođe doživela pravu renesansu. Samo u toku 1942. i 1943. godine SAD, SSSR i Velika Britanija su proizveli 1,514.200, a Nemačka 208.200 motornih vozila. Saveznici su proizveli i oko 300.000 tenkova, 1,000.000 topova, 7,000.000 mitraljeza i 53 miliona pušaka i automata; proizvedeno je 6,6 miliona tona deplasmana ratnog i 34,4 miliona BRT trgovačkog brodovlja.

⁴ »Deseti kongres SKJ« (Dokumenti), izdavački centar »Komunist«, Beograd 1974, str. 13.

⁵ E. Kardelj, referat na Međunarodnoj naučnoj konferenciji »Snage i putevi rata i mira«, Zagreb, 1975. godine, »Vjesnik«, 25. VIII 1979.

P R E G L E D
POTOPLJENIH BRODOVA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Ratni brodovi																			Trgovački brodovi	
Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT	Bojni krstaši		Nosači aviona		Eskortni nosači aviona		Teške krstarice		Lake krstarice		Monitori		Raza- rači	Pod- mornice	Broj	BRT	
				Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT	Broj	Deplas- man u BRT					
12	335.023	2	75.350	11	217.650	9	65.370	16	151.154	37	234.302	1	7.200	320	210	4.330	22,175.440			
18	690.068	3	34.268	16	361.770	5	84.590	25	244.942	40	204.165	—	—	256	1003	2.360	10.645.657			
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	395	1,376.220			
30	1,022.091	5	109.618	27	579.420	14	169.960	41	396.096	77	435.467	1	7.200	576	1213	7.055	34.190.317			

Oružane snage zaraćenih strana dostigle su ogromne razmere: Nemačka je rat završila sa 7,5 miliona, Crvena armija sa 12, SAD sa oko 12 miliona, a Velika Britanija sa 5 miliona vojnika.

Drugi svetski rat potpuno je izmenio odnos fronta i pozadine, što je bila posledica masovne upotrebe avijacije velikog akcionog radijusa, raketnih i vazdušnodesantnih snaga koje su prenele dejstva duboko u pozadinu protivničkog fronta, tako da pozadina nije više imala samo zadatak da radi za potrebe fronta, već je bila i aktivni nosilac borbenih dejstava. To je, pored ostalog, izmenilo i strukturu opštih gubitaka u prvom svetskom ratu poginulo je 95% vojnika i samo 5% civila, a u drugom 55% vojnika i 45% civila. To je ukazivalo na potrebu pripremanja celokupne državne teritorije i svog stanovništva za budući rat.

PREGLED POGINULIH U DRUGOM SVETSKOM RATU

D r ž a v a	Broj stanovnika (u milionima)	Mobilisano (u hiljadama)	P o g i n u l o						Primedba	
			Vojnika		Civila		Svega			
			u hilja- dama	% od mo- bilisanih	u hilja- dama	% od broja stanovnika	u hilja- dama	% od broja stanovnika		
a) Antifašistički blok										
Sovjetski Savez	171	22.000	9.000	41	11.000	7	20.000	11,4		
Kina	449	17.231	1.310	7,8	9.000	2	10.310	2,3		
Poljska	35	1.000	123	13,3	5.877	17	6.000	17,31		
Jugoslavija	15	3.741	410	11	1.275	8,5	1.685	11,2		
Čehoslovačka	15	150	10	7	490	3,5	500	3,3		
Britan. Imperija	404	10.935	354	3,2	180	0,05	534	0,1		
Francuska	42	5.000	250	5	108	0,3	358	0,9		
SAD	130	16.113	405	2,5	—	—	405	0,3		
Grčka	6	414	20	4,8	400	6,6	420	7		
Holandija	9	410	6	1,5	242	2,7	248	2,8		
Filipini	17	200	27	19	91	0,5	118	0,7		
Belgija	8	650	10	1,5	101	1,3	111	1,4		
Danska	4	25	4	16	—	—	4	0,1		
Norveška	3	75	2	2,7	2	0,06	4	0,1		
Albanija	1,42	70	28	40	—	—	28	0,2		
S v e g a	1.309	78.034	11.959	15,3	28.766	2,2	40.725	3		

b) Fašistički blok

Nemačka s Austrijom	79,8	10.200	4.000	40	600	0,8	4.600	5,8
Japan	72	9.700	1.555	16	672	0,9	2.227	3,1
Italija	44	3.750	330	9	783	1,8	1.113	2,5
Rumunija	14	1.136	520	45	—	—	520	4
Mađarska	9	600	147	24,5	—	—	147	1,6
Finska	4	500	82	16	—	—	82	2
Bugarska	7	450	22	5	—	—	22	0,3
Ostali	—	—	364	—	—	—	364	—
Sve ga	229,8	26.336	7.020	27	2.055	0,9	9.075	4
Ukupno	1.538	104.370	18.979	18	30.821	2	49.800	3

Između dva svetska rata vodeće sile nisu podjednako osavremenjivale svoje vojne strategije. Zemlje pobednice, naročito Francuska, nisu sasvim shvatile uticaj tenkova i avijacije na fizionomiju budućeg rata. Na drugoj strani, pobeđene sile, naročito Nemačka, analizirajući s više kritičnosti uzroke svojih vojnih poraza, jačale su i modernizovale svoje oružane snage. Tako su se uoči drugog svetskog ratu uobličavale dve strategijske koncepcije: nemačka strategija oružane borbe zasnivala su na ofanzivi, francuska je ofanzivu prihvatila samo teoretski, a u stvari je sve podredila defanzivi; sve druge strategije zaraćenih strana bile su, manje ili više, kombinacija tih stavova.

Nemačka vojna strategija dobila je svoj puni izraz u doktrini »munjevitog rata« — potpuno oprečnog strategiji dugotrajnih rovovskih vojni, karakterističnih za prvi svetski rat. Nemci su pri tome polazili od svojih iskustava, nepovoljnog geografskog položaja, osvajачke politike i ekonomskih mogućnosti. Nemačko ratovodstvo nije, kako neki žele prikazati, potcenilo mogućnosti protivnika, njegove ljudske i materijalne izvore. Upravo obrnuto, respektujući protivnika, nemački generalitet prihvatao je strategiju pojedinačnog i brzog slamanja neprijatelja, uveren da ne može voditi rat na više frontova. Zbog toga su rešenje tražili u političkoj neutralizaciji velikih sila, da bi se u međuvremenu obračunale s malim zemljama, a potom s njima.

Ciljevima nemačke osvajačke politike bila je podređena i tzv. proširena strategija. Ona je, kao prethodnica sadašnjeg specijalnog ratovanja, sadržavala ucene, laži, obećanja, pretnje i posebno aktiv-

nost pete kolone. Oružane snage su u početku služile kao sredstvo zastrašivanja, da bi se angažovale tek onda kada se dođe do saznanja da se politički ciljevi ne mogu ostvariti drugim sredstvima. Takvom su strategijom, do izbijanja drugog svetskog rata, nacisti remilitarizirali Sarsku oblast, okupirali Čehoslovačku, anektirali Austriju, zauzeli oblast Memela. Nemačka »proširena strategija« bila je ponekad u prvom stratezijskom ešelonu — u slučaju Danske, Holandije, Belgije, Jugoslavije, a delimično i Francuske.

Pripremajući se za rat, Nemačka je izgradila moćne oružane snage, uglavnom brzopokretne jedinice, koje su se odlikovale sposobnošću iznenađenja, silinom udara, mogućnostima manevra i brzim tempom operacija; one su bile sposobne da poraze neprijatelja pre nego što on pokrene svoje ljudske i materijalne rezerve.

P R E G L E D

ORUŽANIH SNAGA VELIKIH SILA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Država	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.
V. Britan.	1,500.000	2,800.000	3,600.000	4,000.000	4,400.000	4,500.000	5,000.000
Nemačka	1,400.000	5,600.000	7,200.000	8,600.000	9,500.000	9,100.000	7,500.000
SSSR	1,500.000	3,500.000	4,700.000	8,500.000	9,000.000	10,400.000	12,000.000
SAD	174.000	600.000	1,600.000	5,300.000	7,400.000	12,000.000	12,300.000
Japan	2,400.000	—	5,300.000	—	—	5,300.000	5,000.000

Ulazeći u drugi svetski rat s defanzivnom strategijom, francuska armija se oslanjala na vatru i fortifikaciju, suštinski suprotno od Nemačke, čiji je Vermaht uvek težio bitkama za okruženje i uništenje protivnika. Takva francuska doktrina bila je kobna ne samo za nju, već i za sve države koje su je prihvatile.

Vojnu strategiju Jugoslovenske vojske odlikovala su lutanja i kolebanja, najpre pod uticajem francuske stalne fortifikacije i vatre, a zatim nemačke doktrine manevra. Zbog toga je oružana sila ostala politički, doktrinarno, organizacijski i materijalno nespremna za zadatke koje će postaviti odbrana zemlje aprila 1941. godine.

Fašistička Italija je potpuno prihvatila nemačku doktrinu munjevitog rata, ali nije bila sposobna da je ostvari, već je praktički do kraja rata ostala u defanzivi.

Nemačka strategija munjevitog rata dala je početkom drugog svetskog rata vanredne rezultate i oni su zapanjili svet. Posle brzih pobeda u Poljskoj, Francuskoj, Belgiji i Holandiji, izgledalo je da nemačka armija može ostvariti sve što zamisli. Nemci su Poljsku napali bez objave rata, postigavši potpuno strategijsko iznenađenje. Prikupili su divizije na poljskoj granici pod vidom proslave 25-godišnjice bitke kod Tanenberga. U toku priprema za agresiju neprekidno su lansirane razne dezinformacije i laži. S druge strane, poljska vojska je bila sasvim nespremna, slabo opremljena i loše vođena. Trećina poljskih efektivna nije bila mobilisana, a od predviđenih snaga prikupljeno je oko 45%. Poljska je okupirana za 45 dana. Na red su došle Danska i Norveška. Danska je kapitulirala, a Norvežani su nastavili sa otporom sve do oslobođenja.

Na zapadnom frontu, koji je skoro godinu dana mirovao, Nemci su protiv Francuske, Belgije i Holandije, demonstrirali ratnu veštinu, vrhunsku doktrinu munjevitog rata. Nemačka strategija na zapadu Evrope, kao i kasnije na Balkanu i u Sovjetskom Savezu, temeljila se na silini udara u prvom trenutku napada. U napadu na Francusku 1940. godine, na primer, od 158 raspoloživih divizija Nemci su uputili u napad 137, ili 86% raspoloživih snaga. Posebno je bilo izraženo težište napada, u kojem je učestvovalo 87 divizija ili 63% svih snaga. Bila je to novina u istoriji ratova. Tom prilikom više od 80% nemačkih tenkova upućeno je preko brdovitih i pošumljenih Ardena, što je pokazalo da se mogu uspešno pokrenuti krupne snage i na geografski nepovoljnom zemljištu. Tako je prema 14 francuskih divizija bilo angažovano 87 nemačkih, dok je 70 savezničkih divizija u odbrani vezalo samo 29 nemačkih. Jedna nemačka divizija napadala je na frontu od samo dva kilometra protiv slabih francuskih snaga. O silini početnog udara najbolje svedoči podatak da su se u prvom strategijskom ešelonu našle *sve* nemačke vazduhoplovne snage i *sve* tenkovske divizije, oko 90% pešadijskih i dve vazdušnodesantne. Ako se tome doda da su Nemci u napadu na Francusku angažovali i 4.450 borbenih aviona i da je oko 70% tih snaga upotrebljeno doslovno u prvom trenutku napada — onda vojni rezultati nisu mogli izostati. Rat na zapadu je završen 22. juna 1940, u Kompijenu. Francuska je potpisala primirje, u stvari, kapitulaciju.

PROIZVODNJE NAJVAŽNIJIH STRATEGIJSKIH ARTIKALA
VELIKIH SILA 1939. GODINE

(u milionama tona)

Države	Kameni ugalj	Mrki uglj i lignit	Čelik	Nafta	Električna energija (miliona KWh)	Automobila (u hiljadama)
Nemačka	214	193	23	0,55	55.333	338
Italija	1,5	0,9	2,3	0,013	15.545	71
Francuska	46	1	6,1	0,072	18.770	222
Velika Britanija	230	—	10,5	—	25.708	445
SAD	355	2,7	28,8	171	149.319	2.489
SSSR	138	—	18	32,23	39.600	211
Japan	48	0,1	6,5	0,35	29.106	35

U napadu na Sovjetski Savez 22. juna 1941. godine, prividno je još dominirala nemačka strategija munjevitog rata. Nemačka Vrhovna komanda je izradila ratni plan »Barbarosa«, u kojem je strategija ostala uglavnom ista kao što je bila u napadima na Poljsku i Francusku, bez obzira na prostranstvo i veličinu SSSR-a. U nemačkim procenama je zanemarena činjenica da su u Crvenoj armiji stasali novi, uglavnom mlađi vojni kadrovi, koji su se pripremali u teškim uslovima stvaranja sovjetske države.

Nemačka je za napad na SSSR od raspoloživih 211 divizija angažovala 152 i 29 satelitskih (Finska, Rumunija, Italija, Mađarska, dok su Španija i Slovačka dale po jednu diviziju, i druge legije). U istoriji ratova dotad je retko ko iskoristio 93% snaga za početni udar, kao što su to učinili Nemci, angažujući ukupno 176 divizija. Oni su to mogli zato što su za leđima imali mirnu Evropu i što su bili u ratu samo protiv Velike Britanije, koja je grcala u teškoćama pod udarima nemačke Luftvafe. Sem toga, u prvoj liniji fronta našle su se četiri oklopne armije i oko 5.000 borbenih aviona, od kojih je u početku napada angažovano oko 67% (3.540 aparata). Na težištu udara, grupi armija »Centar«, stavljeno na raspolaganje 1.670 aviona (47%). Ni pre ni posle toga u istoriji ratova se nije ponovilo nešto slično.

Nemci su nastojali da glavnu grupaciju Crvene armije unište prvim strategijskim udarom. Kad su razbijene sovjetske prigranične

armije na liniji Dnjepar-Smolensk-Lenjingrad, Nemci su nastavili sa brzim prodorima u dubinu sovjetske teritorije nižući uspehe. Smatra se da je Crvena armija u prvim danima rata izgubila oko 170 divizija, što se moralo odraziti na prvi period rata. Nemačke armije su dosta brzo izbile do Lenjingrada, Moskve i Rostova.

P R E G L E D
PROIZVODNJE ARTILJERIJSKOG I PEŠADIJSKOG NAORUŽANJA
U DRUGOM SVETSKOM RATU

Sredstvo	1939—1945. godine				
	SAD	Velika Britanija	Nemačka	SSSR	Ukupno
Artiljerijskih oruđa (topova)	253.000	113.800	174.500	480.000	1,021.300
Minobacača	110.000	48.300	82.000	400.000	640.300
Mitraljeza	2,725.000	316.800	—	1,800.000	4,841.800
Pušaka (karabina) i automata	14,623.000	5,415.000	12,309.000	20,000.000	52,347.000

Crvenoj armiji je trebalo više vremena da sanira početne ne-uspehe i prebrodi mnoge teškoće. Neke greške sovjetske Vrhovne komande, kao što su bile: raspored snaga uz granicu, zablude da Nemačka ipak neće tako brzo napasti (za što se najviše okrivljuje Staljin), zatim slabosti u organizacijskom razvoju tenkovskih i vazduhoplovnih snaga — išle su u prilog nemačkoj strategiji munjevitog rata. Međutim, već bitke kod Smolenska, Kijeva i Lenjingrada nago-veštavale su početak krize »munjevitog rata«. Kriza nemačke strate-gije munjevitog rata počela je onog trenutka kada se suočila sa od-lučnošću, heroizmom i požrtvovanošću sovjetskog čoveka, koji je proliwao krv za odbranu svoje socijalističke domovine. Komunistička partija Sovjetskog Saveza stavila je sve u pokret za potrebe fronta, za borbu protiv fašističkog agresora. Na to su se postupno nadovezali drugi faktori: veština rukovođenja i komandovanja, razmah ratne ekonomike, masovno angažovanje stanovništva za potrebe oružane borbe, akcije partizana u pozadini nemačke armije i drugo. U protiv-ofanzivi kod Moskve, decembra 1941. godine, nastupila je kriza ne-mačkog munjevitog rata. Nemačka strategija, u stvari, počela je s porazima pretvaranjem munjevitog u dugotrajan rat, rat koji su nacistički stratezi nastojali po svaku cenu da izbegnu.

Ofanzive prema Staljingradu i Kavkazu u leto 1942. godine Nemci su izvodili strategijom munjevitog rata, ali najviše u domenu operativne veštine. Cilj je bio da do velike okuke Dona okruže i unište glavninu južnog krila Crvene armije i da izbiju na Volgu i Kavkaz radi eksploatacije velikih nalazišta nafte (Majkopa, Groznija i Bakua), što je tada bilo od ogromne važnosti za dalje vođenje rata. Bilo je to još uvek razdoblje ogromnih teškoća za Crvenu armiju, naročito za njene grupacije u južnoj Ukrajini. U sovjetskim jedinicama još nije bilo dovoljno novih tenkova T-34 i KV (Kliment Vorosilov), nedostajale su »kaćuše«, artiljerija, a vladala je oskudica u motornim vozilima i drugoj opremi. Sovjetska pozadina je svim snagama pripremala ratnu privredu, što će doći do punog izražaja potkraj 1942. godine.

Crvena armija se kod Staljingrada revanširala Njemcima za poraze kod Minska, Umana, Kijeva i Vjazme. Izvela je operaciju »Uran«, poznatiju kao okruženje nemačke 6. armije i delova 4. oklopne. U toj bici sovjetski komandanti su sve snage bacili u prvi udar, u pravcu slabih položaja na Donu kod Kleckaje. U ofanzivi se našlo oko 70% tenkovskih snaga i 1115 borbenih aviona. Cela operacija je pripremana u najvećoj tajnosti, tako da je nemački obaveštajci nisu mogli otkriti. Za nekoliko dana u okruženju se našlo oko 330.000 nemačkih vojnika, koji su do februara 1943. godine postali zarobljenici ili su ostali na smrznutoj Donskoj stepi. Uništeno je oko 75 nemačko-satelitskih divizija. Zato se s pravom smatra da je staljingradska bitka prekretnica drugog svetskog rata, posebno u domenu ratne veštine.

P R E G L E D
PROIZVODNJE TENKOVA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Država	P r o i z v e d e n o t e n k o v a						Svega
	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	
Nemačka	2.200	5.200	9.300	19.800	27.345	3.932	67.777
SAD	—	4.250	24.000	29.500	17.565	12.685	88.000
SSSR	—	12.500	30.000	30.000	29.000	—	101.500
V. Britanija	1.397	4.844	9.611	7.476	8.000	—	30.328
S v e g a							287.605

Naredne velike operacije Crvene armije izvođene su po sličnim načelima oružane borbe kao kod Staljingrada. Početkom 1943. godine kod Voronježa su potučene tri nemačko-osovinske armije (2. nemačka, 2. mađarska i 8. italijanska). U najmasovnijoj bici tenkova kod Kurska u julu 1943. srušen je mit o superiornosti novih nemačkih tenkova tipa »Tigar« i »Panter«. Kursk se u strategiji drugog svetskog rata smatra prevagom na polju borbene tehnike u korist savezničkog oružja. Crvena armija je defanzivnom fazom, sa duboko ešeloniranom strategijskom odbranom, u kurskoj bici slomila napadnu moć nemačke ofanzivne grupacije, a potom prešla u ofanzivu na širokom frontu (oko 700 km). Nemci su odbačeni preko Dnjepra. Tako je kurska bitka postala sinonim svake defanzivno-ofanzivne koncepcije sa dalekosežnim strategijskim ciljevima. Poslednja velika bitka Crvene armije bila je u Evropi. To je bila berlinska operacija, koja je izvedena po načelu opkoljavanja, uz masovnu upotrebu tenkovskih formacija i snažne udare iz vazduha. Jedinice 1. beloruskog fronta koje je vodio maršal Žukov i 1. ukrajinskog fronta, sa maršalom Konjevim na čelu, zatvorile su nemačku berlinsku grupaciju 2. maja 1945. i prisilile je na kapitulaciju.

Vodeći zapadni saveznici, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, ušli su u drugi svetski rat sa nedograđenom vojnom strategijom za operacije kakve je zahtevalo evropsko ratište. Njihova se strategija gradila u toku samog rata. Kao jedinstvena nit kroz njihovu strategiju se provlačio faktor tehničke superiornosti. Napadne operacije su dugo pripremane i otpočinjale su tek onda kada bi bila osigurana apsolutna nadmoćnost u živoj sili i borbenoj tehnici, a naročito u avijaciji. Prilikom proboja odbrane i u toku gonjenja, odlučnu ulogu u podršci pešadije i tenkova nije imala artiljerija već avijacija. Za podršku jačih snaga u napadu angažovalo se i do 2.500 borbenih aviona; često su pojedine formacije strategijske avijacije izvršavale taktičke zadatke ostvarujući izuzetnu gustinu bombardovanja (oko 300 bombi na jedan kvadratni kilometar).

U normandijskom desantu, juna 1944. godine na odseku »Utaha«, protiv jedne nemačke divizije, koja je branila poluostrvo Kontanten, saveznici su angažovali tri divizije, od kojih su dve bile vazdušno-desantne. One su spuštane pre početka desanta preko kanala La Manša. Prilikom iskrcavanja u Normandiji saveznici su upotrebili tri vazdušnodesantne divizije (oko 17.000 padobranaca) i time osigurali uslove da desant sa mora uspe.

P R E G L E D
PROIZVODNJE AVIONA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Država	P r o i z v e d e n o a v i o n a						
	1939. i 1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Svega
SAD	16.000	26.277	48.821	85.898	96.370	46.001	319.367
SSSR	8.500	15.700	25.000	35.000	40.300	25.000	149.500
V. Britanija	32.992	20.093	23.671	26.263	26.461	12.070	131.550
S v e g a	47.492	62.070	97.492	147.161	163.131	83.071	600.417
Nemačka	12.765	11.030	14.700	25.200	37.950	7.540	109.185
Italija	5.007	3.503	2.813	1.930	—	—	13.253
Japan	9.235	5.088	8.861	16.693	28.180	8.263	76.320
S v e g a	27.007	19.621	26.374	43.823	66.130	15.803	198.758
U k u p n o							799.175

Prodor kroz Francusku (naročito kod Avranša prema reci Seni) saveznici su realizovali upotrebom jakih oklopnomehanizovanih snaga i jakom vazдушnom podrškom. Povoljna prilika da se kod Faleza okruži desetak nemačkih divizija nije iskorišćena, najviše zbog slabog rukovođenja. Ali, to se nije ponovilo u proleće 1945, kada je uništena kompletna nemačka rajnska grupacija od 350.000 vojnika. Prilikom savlađivanja holandskih kanala i reka duž glavnog pravca nastupanja prema severnonemačkoj niziji, britanski feldmaršal Montgomeri, komandant 21. grupe armija, angažovao je u arhenskoj operaciji (septembra 1944) tri vazdušnodesantne divizije i jednu padobransku brigadu — ukupno oko 20.000 ljudi. Ali, najveći vazdušni desant drugog svetskog rata nije uspeo kako je zamišljen, jer nije bila dovoljno shvaćena sva složenost takvih operacija, niti je bila dovoljna sinhronizacija snaga koje dejstvuju sa fronta, a nisu bile dobro proučene ni meteorološke prilike. Posle uspešnog desanta kod Arhema usledio je nemački prodor preko Ardena, poznat kao ardenska protivofanziva. On je izveden po načelima jakog masiranja snaga na uskom frontu proboja (tri armije) i u zimskim uslovima (decembra 1944. godine), koji su pogodovali iznenađenju tim pre što je saveznička budnost bila opala zbog božićnih svetkovina. Međutim, ubrzo je usledila saveznička protivofanziva, koja je izvođena po principima »moderne Kane«. No, saveznici su i tom prilikom slabo iskoristili stečenu inicijativu za konačni obračun, koji se odigrao na obali Rajne marta i aprila 1945. godine.

Tako je saveznička strategija na zapadnom frontu propustila više šansi da demonstrira odlučujuće sudare, da pođe dalje u modernim oblicima oružane borbe, jer su svi ostali činioci pružali priliku za to. Ali oni su zato bili majstori strategije iznenađenja, organizatori psihološko-propagandne delatnosti i dezinformisanja protivnika, što je dalo solidne rezultate. Zapadni saveznici su dali bogat prilog ratovanju na moru i u vazduhu, ne samo na evropskom ratištu, koje je bilo odlučujuće za ishod drugog svetskog rata, nego i na Pacifiku.

Naš narodnooslobodilački i partizanski rat, prema masovnosti i snazi, imao je takve razmere da je Jugoslavija bila posebno ratište, front na kojem je neprijatelj morao neprekidno da angažuje vrlo respektivne snage i do 35 divizija. To je neposredno doprinosilo opštim naporima saveznika i znatno im olakšavalo obračun sa fašističkim armijama.

Razvijeni i masovan narodnooslobodilački i partizanski rat u našoj zemlji stavio je okupatora pred složene probleme, a vojnoj strategiji, kao što je bila fašistička, nametnuo potrebu teoretske razrade i traženja praktičnih načela za suprotstavljanje oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima i pokretima uopšte.

Na evropskom ratištu naš narodnooslobodilački rat imao je autentičnu ratnu veštinu koju je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ), s Titom na čelu, u žestokim borbama od 1941. do 1945. protiv snaga nemačkog, italijanskog, bugarskog i mađarskog okupatora i kvislinga, iz pobeđe u pobeđu, ostvarivala u praksi. Sadržaj i suština ratne veštine NOVJ proisticali su iz revolucionarne politike Komunističke partije Jugoslavije, iz njenih stavova o odbrani zemlje, te karaktera i ciljeva narodnooslobodilačkog pokreta.

Već na Majskom savetovanju, održanom u Zagrebu, 1941, utvrđena je politička platforma predstojeće oružane borbe. Tom prilikom je istaknuto da je oružana borba protiv okupatora i domaćih izdajnika stvar svih naroda i narodnosti Jugoslavije, i da je to jedini put za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje. Iz takve platforme i ciljeva NOR-a proizilazila je ratna veština jugoslovenske oslobodilačke armije, koja se stvarala u samom procesu oružane borbe. U borbi protiv okupatora primenjivani su svi oblici borbe i otpora. No, oružana borba, od početka ustanka do kraja oslobodilačkog rata, bila je osnovni oblik delovanja narodnooslobodilačkog pokreta. Stalan kurs Partije na neprekidnu oružanu borbu i jačanje oružane sile osiguravao je vođenje permanentnog rata bez kojeg se ne bi mogli ostvariti postavljeni oslobodilački i revolucionarni ciljevi.

Bitna karakteristika strategije našeg NOR-a bila je neprekidno razbuktavanje svenarodnog rata s osloncem na sopstvene snage, što je bilo uslovljeno i velikom udaljenosti savezničkih armija od jugoslovenskog ratišta. Ratna veština je izgrađivana prema načelu da se oružana borba mora voditi na teritoriji cele Jugoslavije, uvek i u svim uslovima. Težište borbenih dejstava, sve dok brojčani odnos snaga na jugoslovenskom ratištu nije prevagnuo u korist NOVJ, bilo je na širokim vangradskim područjima i na saobraćajnicama koje su povezivale gradove. To je omogućilo NOVJ da za relativno kratko vreme postigne veoma krupne rezultate.

Stvaranje i razvoj oružanih snaga bio je osnovni preduslov za uništenje neprijatelja i konačno oslobođenje zemlje. U toku oružane borbe vojna organizacija NOP-a i način ratovanja (ratna veština) stalno su se usavršavali i bili u međusobnoj zavisnosti.

Za prvu etapu NOR-a, koja počinje oružanim ustankom i traje do stvaranja divizija i korpusa NOVJ (jesen 1942), karakteristična su obeležja partizanske vojne organizacije (partizanski odredi i grupe odreda) i partizanskog oblika ratovanja na čitavoj teritoriji Jugoslavije, što je, pre svega, bilo uslovljeno nepovoljnim odnosom snaga. Jer, okupator je u toj fazi bio na vrhuncu svoje moći; imao je moderno organizovane, tehnički dobro opremljene, obučene i brojčano velike snage (23 divizije sa oko 400.000 vojnika). Partizanski odredi su bili najpogodniji oblik za razgaranje ustanka i političku mobilizaciju naroda za narodnooslobodilačku borbu i za stvaranje oružanih snaga. Primenom partizanskog načina oružane borbe stvoreni su uslovi za prerastanje ustanka u opštenarodni rat. Na osnovu stečenih iskustava u prvoj godini rata, rukovodstvo NOP-a je došlo do zaključka o potrebi stvaranja operativnih jedinica, prvih brigada.

U drugoj etapi, koja počinje u jesen 1942. i traje do leta 1944, preovlađivao je kombinovani oblik oružane borbe operativnih i teritorijalnih jedinica, ali i dalje se koristio partizanski način oružane borbe. Naime, u jesen 1942. razvoj snaga NOP-a u Jugoslaviji došao je u fazu koja je zahtevala nove oblike vojne organizacije, tako da su početkom novembra formirane prve divizije i prvi korpusi, odnosno stvorena je NOVJ. Time su znatno ojačale operativne snage, osnovna borbena komponenta NOR-a koja je odlučujuće uticala na krajnji ishod rata. Stvaranjem brigada, divizija i korpusa, partizanski oblik oružane borbe prerastao je u novi, kombinovani oblik, koji se sastojao u kombinovanju partizanskog i frontalnog načina vođenja oružane borbe. U tom periodu kombinovani oblik oružane borbe bio je dominantan u svim krupnijim operacijama koje je vodila

NOVJ, kao što su borbe i bitke u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi (bitka na Sutjesci itd.).

U trećoj, završnoj etapi NOR-a, koja je trajala od leta 1944. do kraja rata, naše snage su bile organizovane u krupne operativno-strategijske grupacije — armije i armijske grupe, koje su primenjivale strategiju odlučujućih sudara i kombinovana borbena dejstva na višem operativnom nivou. Pored ostalog, to je bio prodor u Srbiju, operacije za oslobođenje Dalmacije i Crne Gore, zajedničke operacije sa Crvenom armijom za oslobođenje istočne Srbije i beogradska operacija. Zatim slede operacije: proboj sremskog fronta, oslobođenje Trsta, Istre i Slovenačkog primorja, okruženje i zarobljavanje glavnine nemačke grupe armija »E« u Hrvatskoj i Sloveniji, itd.

U tom periodu došlo je do krupnih promena u razvoju oružanih snaga nove Jugoslavije. Prvog januara 1945. godine formirane su 1, 2. i 3. armija, a u martu i 4. Prvog marta NOVJ je preimenovana u Jugoslovensku armiju, u čijem su sastavu bili svi vidovi, rodovi i službe. Jugoslovenska armija je držala deo strategijskog fronta na jugoslovenskom ratištu, od Drave do Jadranskog mora. Na tom prostoru su se nalazile 44 neprijateljske divizije sa 650.000 vojnika. U tom periodu preovlađivao je frontalni oblik oružane borbe. Frontalne borbe su kombinovane na višem operativnom i strategijskom nivou, s dejstvima krupnih operativnih i partizanskih snaga u pozadini neprijatelja, i borbenim dejstvima na potpuno oslobođenoj teritoriji protiv ostataka kvislinških snaga. U tim operacijama došao je do punog izražaja celovit oblik opštenarodnog rata, s bogatstvom sadržaja i raznolikošću formi i metoda.

Tokom celog narodnooslobodilačkog rata okosnicu ratne veštine NOVJ činile su ofanzivnost i inicijativa. Ofanzivnost je bila osnovno načelo, a inicijativa je prožimala sve oblike oružane borbe i borbenih dejstava, uprkos brojčanoj i tehničkoj nadmoćnosti neprijatelja. Defanziva nije prihvaćena ni kao strategijskog opredeljenje ni kao vid strategijskog dejstva, već je ona bila oblik operativnih i taktičkih dejstava u funkciji neprekidne strategijske ofanzive, što je bio suštinski izraz revolucionarnog i ofanzivnog karaktera naše oslobodilačke borbe. Svaka odbrana se karakterisala dinamičnim i smelim manevrima, neprekidnim aktivnim dejstvima.

Jedan od značajnih principa naše oružane borbe bilo je iznenađenje. Kombinovanjem različitih oblika oružane borbe i otpora s političkom i drugim aktivnostima, na jugoslovenskom ratištu je

bila stvorena takva situacija u kojoj neprijatelj objektivno nije mogao izbeći iznenađenje, bez obzira na sveobuhvatne mere koje je preduzimao da ga spreči.

Neprekidnost i intenzitet borbenih dejstava takođe je bilo bitno svojstvo oružane borbe u NOR-u. Ostvarivali su se danonoćnim dejstvima u svim uslovima, kao i napadima na sve elemente neprijateljskog operativnog rasporeda na celom ratištu. Neprijatelja je to prisiljavalo da stalno bude na oprezu, u stanju neprekidnog iščekivanja i neizvesnosti, da razvlači svoje snage i da one tako budu više pasivne nego aktivne.

Za našu ratnu veštinu nije bilo bezizlaznih situacija, čak ni onda kada bi se pojedine operativne grupacije našle okružene nadmoćnim neprijateljskim snagama, bez obzira na to što se čitav NOR vodio u jednom strategijskom okruženju i što je taj front bio udaljen više hiljada kilometara od savezničkih frontova.

Uporedo sa borbenim dejstvima na kopnu, vodila se i oružana borba na Jadranskom moru i ostrvima. Oružana borba i svi drugi oblici otpora razbuktavali su se i u gradovima u kojima je otpor okupatorima i njihovim slugama pružalo gotovo celokupno stanovništvo.

P R E G L E D
RATNIH RASHODA ZARAĆENIH STRANA U DRUGOM SVETSKOM RATU
(u milionima dolara)

Antifašistička koalicija	Rashodi	Države Trojnog pakta	Rashodi
SAD	317.600	Nemačka	272.900
Sovjetski Savez	192.000	Italija	94.000
Velika Britanija	120.000	Japan	56.000
Ostale države	55.461	Ostale države	46.039
Ukupno	685.061	Ukupno	468.939
Svega	1,154.000 miliona dolara		

Na našu oružanu borbu dosta su uticali složeni problemi popune jedinica i mnoge teškoće u snabdevanju i zbrinjavanju boraca, ranjenika i bolesnika. Jedinice su bile bez skladišta, magazina i fabrika, bez ikakvih materijalnih rezervi, a osnovni izvor i snabdevanje bili su narod i plen od neprijatelja, a pri kraju rata i pomoć od saveznika. No, bez obzira na sve, heroizam jugoslovenskih boraca, slo-

bodarske težnje i čvrsta rešenost da se do kraja istraje u borbi za potpuno nacionalno i socijalno oslobođenje, da se fašizam uništi — bili su zaloga svih uspeha.

Komunistička partija Jugoslavije pod rukovodstvom Josipa Broza Tita, kao avangarda radničke klase, organizovala je, vodila i uspešno završila oslobodilačku i revolucionarnu borbu jugoslovenskih naroda i narodnosti. Ona je u toj borbi, koja je vođena u veoma teškim i složenim međunarodnim i unutrašnjim uslovima, uspela da ostvari bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i narodnosti i da izgradi takvu strategiju i taktiku oružane borbe koja je osigurala trijumfalni završetak oslobodilačkog rata na jugoslovenskom frontu.

U borbi protiv fašizma Jugoslavija je držala zaseban front i podnela ogromne žrtve.

Od prvih ustaničkih dana pa do kraja rata Jugoslavija je predstavljala značajno ratno poprište na kojem se našlo blizu 2,5 miliona naoružanih ljudi. S obzirom na veličinu teritorije i broj stanovništva, to je bila jedinstvena koncentracija oružanih snaga. Do 35 okupatorskih divizija i više desetina raznolikih kvislinških jedinica nalazilo se skoro neprekidno na jugoslovenskom ratištu. Jugoslovenski narodi su se protiv te ogromne vojne sile uporno i požrtvovano borili, podnoseći natčovečanske patnje i velike žrtve. Ali, oni su bili svesni da samo borbom mogu doći do konačne pobede, do potpunog oslobođenja svoje zemlje. U toj borbi Jugosloveni su dali 1,700.000 ljudskih žrtava, Jugoslovenska armija je izgubila oko 305.000 svojih boraca i 425.000 ih je ranjeno.

Pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i prvog borca revolucije Josipa Broza Tita narodi i narodnosti Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu, osim vojne pobede, uspostavili su novu revolucionarnu vlast, stvorili sopstvene oružane snage, izgradili originalnu ratnu veštinu. Oni su pre 35 godina izvojevali istorijsku pobedu nad fašističkom armijom koja je tada bila najsavremenije opremljena. Time su ispisane i najsvetlije stranice naše istorije i udareni temelji nove, nezavisne i slobodne, samoupravne i nesvrstane socijalističke Jugoslavije.

*

Pobeda nad fašizmom pre 35 godina je izvojevana u ime ideje mira i progressa, nezavisnosti i ravnopravnosti naroda i života dostojnog ljudima. Mnogi narodi su u toj borbi podneli ogromne žrtve i razaranja, da bi se na iskustvima tog surovog rata, na načelima Povelje Ujedinjenih nacija, izgradili novi međunarodni odnosi. Drugi

svetski rat još jednom je potvrdio svu apsurdnost primene vojne sile kao sredstva za rešavanje sporova i protivrečnosti među narodima i državama. Zato ta iskustva i pouke imperativno zahtevaju da miroljubive i demokratske snage celog sveta ujedine sve svoje napore u borbi protiv svake agresije, dominacije i ugnjetavanja malih naroda, za očuvanje svetskog mira, tim pre što i danas postoje reakcionarne snage koje ugrožavaju mir.

Istrajna i principijelna, socijalistička samoupravna Jugoslavija je u čitavom posleratnom periodu bila istaknuti borac za mir, miroljubivu saradnju i sporazumevanje među narodima o svim aktuelnim problemima savremenog sveta. Istovremeno, ona je izgradila sistem opštenarodne odbrane u kojem je svaki građanin vojnik i branitelj tekovina narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Te puteve razvoja i jačanja trasirao nam je drug Tito čije epohalno delo živi s nama i u nama, čiji smo svi zavetovani vojnici i sledbenici.